

بررسی نقش‌های فرهنگی بهزیستی در زمینه مناسب‌سازی اماکن عمومی

مهشید مهرجو
دانشجوی دکترای برنامه درسی
رضا منصوری
کارشناس مشاوره

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش‌های فرهنگی بهزیستی در زمینه مناسب‌سازی اماکن عمومی برای افراد دارای ناتوانی¹ در استان کرمان شکل گرفت. جامعه مورد مطالعه نقش‌های فرهنگی بهزیستی در زمینه مناسب‌سازی برای افراد دارای ناتوانی است که در استان کرمان وجود دارند. جمع‌آوری اطلاعات بر اساس پیشینه مطالعاتی در داخل و خارج از کشور، اسناد، مدارک و شواهد موجود انجام پذیرفت. نتایج پژوهش نشان می‌دهد نقش‌های فرهنگی بهزیستی در استان کرمان تا حدودی متفاوت است. بهزیستی کوشیده است تا با افزایش گسترده وظایف خود نقش بیشتری بر عهده بگیرد و به عنوان نهادی مستقل اما همکار و هماهنگ با سایر نهادها مطرح شود. اصل دیگری که به طور معمول در این زمینه رخ داده است واگذاری وظایف جدید به بهزیستی است که گاهی به عنوان «وظایف هم‌پیوند» شناخته نشده و با رسالت‌های این سازمان در تضاد است. به این مفهوم که بهزیستی وظایف مرتبط با یکدیگر را به خوبی انجام می‌دهد اما وظایف غیر مرتبط بر این اساس تا حد زیادی سبب تداخل وظایف و انجام فعالیت‌های تکراری شده و موازی کاری را افزایش می‌دهد.

کلید واژه‌ها: نقش - فرهنگی - افراد دارای ناتوانی - بهزیستی - مناسب‌سازی

1. PWD (people with disability)

(۱) مقدمه

مقوله فرهنگ از جمله مقولات بحث برانگیز جامعه ما است. چرا که در تعریف آن ابهامی کلی وجود دارد و بسته به نوع نگاه و تعریف آن، کارکردی متفاوت پیدا خواهد کرد. از طرف دیگر حساسیت‌های بسیاری در این زمینه وجود دارد به خصوص در کشور ما که دارای سابقه چند هزار ساله تمدن است و با تلفیق فرهنگ کهن با فرهنگ اسلامی به نوعی فرهنگ‌سازی در جهان اسلام دست یازیده است.

مقولات فرهنگی نه تنها مؤثر بر مسائل اجتماعی و اقتصادی است بلکه از وضعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جامعه تأثیرپذیری فراوان دارد و به نوعی در مقابله با سایر مسائل اجتماعی می‌باشد. از این رو است که تلاش در جهت شناخت دقیق‌تر و بهتر ساختار فرهنگی جامعه و داشتن تصویری مناسب‌تر از آن لازمه هر گونه تلاش در ساماندهی اجتماعی است (استاندارای کرمان، ۱۳۸۷).

طلوعی (۱۳۸۹) نقش را رفتاری می‌داند که دیگران از فردی که پایگاه معینی را احراز کرده است، انتظار دارند. [در این پژوهش این پایگاه معین به‌زیستی می‌باشد] نقش‌های مناسب به صورت بخشی از فرآیند اجتماعی شدن به فرد آموخته می‌شود و سپس او آنها را می‌پذیرد.

۱-۱) بیان مسئله

به‌زیستی عهده دار وظایف گوناگونی است. از طرف دیگر بحث فرهنگ مناسب‌سازی یک بحث پیچیده و با اهمیت است که بخشی از آن در حوزه وظایف به‌زیستی قرار می‌گیرد به ویژه زمانی که با افراد دارای ناتوانی ارتباط پیدا می‌کند. بنابراین شناخت این وظایف و پیگیری عملکرد نهادهای مختلف تا حصول نتایج نهایی از اهمیت خاصی برخوردار است، چرا که شناخت مسائل و مشکلات پیرامون این قضایا از جمله مشکلات دسترسی افراد دارای ناتوانی به اماکن عمومی شهر، می‌تواند به پیشرفت شهر و در مراتب بالاتر کشور، کمک کند. از جنبه دیگر، با شناخت و بررسی همین وظایف در کشورهای پیشرفته جهان و مقایسه آن‌ها با استان می‌توان نقاط ضعف و قدرت را بهتر شناسایی کرده و در تصمیمات برای آینده تدابیر خاصی اندیشید. بنابراین جهت رسیدن به نتایج مورد نظر، همواره باید پژوهش را در صدر امور قرار داده (نظارت، بازرسی و ارزیابی) و با استفاده از تجربیات دیگران به نتایج بهتری دست یافت.

اما چگونه نهادی نظیر به‌زیستی می‌تواند به ارتقا فرهنگ در زمینه مناسب‌سازی محیط‌های شهری برای استفاده افراد دارای نیازهای ویژه کمک کند در حالی که وقتی نام به‌زیستی را می‌شنویم به یاد فرزند خواندگی، کودکان بی سرپرست، آسیب‌های اجتماعی و... می‌افتیم. در این جا باید بیان نمود که فرهنگ و آموزش ابعاد گوناگون و وسیعی را شامل می‌شوند که در واقع حتی زیباسازی شهر هم می‌تواند جزئی از آن به حساب آید. لذا در این پژوهش سعی بر آن شده است که با توجه به نقش مهم این نهاد در فرهنگ سازی، وظایف آن در استاندار زمینه مناسب‌سازی محیط‌های شهری مورد نقد و بررسی قرار گیرد.

۱-۲) اهمیت و ضرورت تحقیق

یکی از خلاءهای مؤثر در فرآیند انجام فعالیت‌های فرهنگی، فقدان مطالعات علمی و پژوهش‌های کاربردی است که ضمن گره‌گشایی از مشکلات این حوزه به تحقق اهداف انتخابی و پیشبرد برنامه‌ها و افزایش کارآیی و اثر بخشی فعالیت‌ها در این حوزه مدد برساند. هدف از انجام هر پژوهشی رسیدن به یک نتیجه

مطلوب است که حداقل علم را یک قدم به جلو ببرد و یا این که به پیشرفت آن کمک نماید. طبیعی است برای هر جامعه‌ای نظیر ایران که در راستای پیشرفت و تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قرار دارد، آگاهی از وضعیت اجتماعی، فرهنگی و آموزشی یک ضرورت است. از آن جایی که نهادی هم چون بهزیستی در ارتقا زمینه‌های گفته شده می‌تواند سهم داشته باشد در نتیجه ضرورت پیدا می‌کند که شناخت و بررسی دقیق‌تری در مورد نقش‌ها و عملکردهای آن صورت گیرد و به نقاط ضعف و قوت پی برده شود.

از طرف دیگر لازم است در این مورد تحقیق شود تا بدانیم که تا چه حد در زمینه مناسب‌سازی و توسعه فرهنگ مرتبط با آن، فعال و اثر گذار بوده است و چرا در ایران از دید عامه مردم بهزیستی تنها یک نهاد اجتماعی خدماتی محسوب می‌شود. زمانی که دیده می‌شود در یک شهر مشکلاتی در زمینه عدم آموزش صحیح و یا پایین بودن سطح فرهنگی و دانشی شهروندان گریبان گیر دیگران می‌شود ضرورت تحقیق بیشتر نمایان می‌گردد.

۱-۳) پیشینه تحقیق

تا به حال پژوهش و یا کتابی تحت این عنوان در ایران منتشر نگردیده است. اما از تحقیقات مشابه می‌توان به کتب و پایان‌نامه‌های زیر اشاره نمود.

مناسب‌سازی سیستم حمل و نقل شهری جهت معلولان (میقاتی، ۱۳۷۳)

آسیب‌شناسی ساختاری مدیریت توسعه شهری تهران با تأکید بر مناسب‌سازی فضاهای شهری برای معلولان (کجوری، ۱۳۸۹)

طراحی و بهسازی بدنه‌های موجود محورهای شاخص شهری با تأکید بر مناسب‌سازی و نحوه تحقیق‌پذیری (بمیانان، ۱۳۹۰)

نیازسنجی وضعیت دسترسی و تردد معلولان در مناسب‌سازی ساختار شهری (عراقی، ۱۳۹۲)

مناسب‌سازی فضای شهری برای استفاده گروه‌های ویژه (قرایی، ۱۳۹۲)

بررسی آماری میزان مناسب‌سازی معماری و محیط شهری گرگان (رحمانی، ۱۳۹۲)

مناسب‌سازی فضاهای عمومی شهری با تأکید بر ترکیب‌های کاشت گیاهان (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۳)

مناسب‌سازی معابر پیاده‌ی شهری جهت تردد معلولان جسمی حرکتی و افراد کم‌توان جسمی بر مبنای شاهراه‌های مهندسی ترافیک (عبداله پور، ۱۳۹۳)

مناسب‌سازی فضاهای شهری با تأکید بر نیازهای افراد کم‌توان (۱۳۹۳)

۱-۴) اهداف تحقیق

هدف کلی: بررسی نقش‌های فرهنگی بهزیستی در زمینه مناسب‌سازی اماکن شهری برای افراد دارای ناتوانی

اهداف جزئی:

شناخت نقش‌های فرهنگی معاونت توانبخشی بهزیستیدر زمینه مناسب‌سازی اماکن شهری برای استفاده

افراد دارای ناتوانی

شناخت نقاط قوت و ضعف در زمینه مناسب‌سازی اماکن شهری برای استفاده افراد دارای ناتوانی

۲) روش شناسی

۲-۱) نوع و روش پژوهش

این پژوهش یک پژوهش کیفی است. صالحی امیری (۱۳۹۱) پژوهش کیفی را مجموعه فعالیت‌هایی هم چون مشاهده، مصاحبه، مشارکت، بررسی اسناد و مدارک و ... می‌داند که هر کدام به نحوی پژوهشگر را در کسب اطلاعات دسته اول در باره موضوع و پژوهش یاری می‌دهد. در تجزیه و تحلیل کیفی آثار و نوشته‌ها و اسناد و مدارک به منزله داده‌ها در نظر گرفته می‌شود که بعد از جمع‌آوری داده‌ها، طبقه‌بندی، ارزیابی، مقایسه و تحلیل می‌شوند و بدین ترتیب پژوهشگر، پاسخ سؤال مورد نظر را کشف می‌کند. در پژوهش کیفی ممکن است از قیاس، استقرا، تمثیل، تشبیه، تشخیص، تفاوت و مقایسه و غیره به کمک تعقل و استدلال نتیجه‌گیری می‌کند.

۲-۲) ابزارهای اندازه‌گیری و روش گردآوری داده‌ها

جهت بررسی سؤال‌های پژوهش براساس اسناد و مدارک و مقالات و شواهد موجود (منابع دست اول و منابع دست دوم) نظریات علمی، کتاب‌های موجود، تحقیقات انجام شده، تارنماهای بهزیستی کشور، شهرداری کرمان، وبگاه ایران داک، ایران کالج، اطلاعات مورد نظر جمع‌آوری شده و بر اساس روش توصیفی تحلیلی، مطابق روش چهارگانه بردی^۱، در مطالعات تطبیقی به شرح زیر مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

مراحل روش بردی عبارتند از:

(۱) توصیف (۲) تفسیر (۳) هم‌جواری (۴) مقایسه (آقازاده ۱۳۸۱)

۲-۳) جامعه مورد مطالعه

در این پژوهش جامعه مورد مطالعه شامل نقش‌های فرهنگی بهزیستی در زمینه مناسب‌سازی اماکن عمومی برای استفاده افراد دارای ناتوانی می‌باشد.

۳) یافته‌های پژوهش

۳-۱) گذری بر فرهنگ در کشور ایران

اشعری (۱۳۸۷) فرهنگ را مجموعه‌ای پیچیده می‌داند که در برگیرنده دانستنی‌ها، اعتقادات، هنر، اخلاقیات، قوانین، عادات و هرگونه توانایی دیگری است که به وسیله انسان به عنوان عضو جامعه کسب شده است.

از طرق دیگر تابلور (۱۹۱۷) فرهنگ را به این شکل تعریف می‌کند:

"فرهنگ واژه‌ای است درباره شیوه زندگی مردم؛ به معنی روشی که مردم، کارها را انجام می‌دهند. گروه‌های متفاوت مردم، ممکن است که فرهنگ‌های متفاوتی را دارا باشند. فرهنگ، به وسیله آموزش،

به نسل بعدی منتقل می‌شود؛ در حالی که ژنتیک [خصوصیات جسمی افراد] به وسیله وراثت منتقل می‌شود. هر منطقه از کشوری می‌تواند که فرهنگی متفاوت با دیگر مناطق کشور داشته باشد. فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای از دانشها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هر چه که فرد به عنوان عضوی از جامعه، از جامعه خویش فرا می‌گیرد."

ایران (به معنی: سرزمین آریاییان) با نام رسمی جمهوری اسلامی ایران، کشوری در جنوب غربی آسیا و در منطقه خاورمیانه با ۱,۶۴۸,۱۹۵ کیلومتر مربع وسعت (۱۸ام در جهان) و بر پایتخت بر پایه سرشماری سال ۱۳۹۲ دارای جمعیتی حدود ۷۷۱۸۹۶۶۹ نفر است. پایتخت، بزرگ‌ترین شهر و مرکز سیاسی این کشور تهران است (حیدرزاده ۱۳۸۹).

عوامل اصلی شکل گرفتن فرهنگ ایران را می‌توان در امپراطوری پارسیان (هخامنشیان)، دوران شاهنشاهی ساسانیان، سلطه اعراب، حملات مغول و دوران صفوی جستجو کرد. برای شناخت فرهنگ ایران باید به کشورهای مستقلی که در پیرامون ایران هستند نیز نگریست. افغانستان، تاجیکستان، ازبکستان، ترکمنستان، جمهوری آذربایجان و حتی ارمنستان و گرجستان و همچنین کردهای عراق و ترکیه و پاکستان همگی کم یا زیاد گوشه‌ای از فرهنگ ایران را به ارث برده‌اند. حتی سرود ملی پاکستان به زبان پارسی است.

در مجموع می‌توان عناصر فرهنگ ایرانی را که فراتر از مرزهای سیاسی ایران است را به اختصار چنین برشمرد:

۱- زبان پارسی و دیگر زبان‌های ایرانی ۲- اعیاد ملی از جمله نوروز و شب یلدا و تقویم هجری شمسی
۳- دین اسلام و به ویژه مذهب تشیع ۴- دین‌ها و آیین‌های زرتشتی، مهرپرستی و بهائی ۵- هنر ایرانی (ادبیات و شعر پارسی، معماری ایرانی و غذای ایرانی)، ۶- فرهنگ‌های محلی اقوام ایرانی (همان منبع).
لازم به ذکر است که وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی یکی از وزارتخانه‌های ایران است که مسئولیت سیاست‌گذاری و اجرای آنها در حوزه فرهنگ را بر عهده دارد.

طبق قانون، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای پیشبرد اهداف زیر تأسیس شده است:

- ۱) رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوی
- ۲) استقلال فرهنگی و مصونیت جامعه از نفوذ فرهنگ اجانب
- ۳) اعتلای آگاهی‌های عمومی در زمینه‌های مختلف و شکوفایی استعدادها و روحیه تحقیق، تبع و ابتکار در جامعه

- ۴) رواج فرهنگ و هنر اسلامی
- ۵) آگاهی جهانیان نسبت به مبانی و مظاهر و اهداف انقلاب اسلامی
- ۶) گسترش مناسبات فرهنگی با ملل و اقوام مختلف بخصوص مسلمانان و مستضعفان جهان
- ۷) فراهم آمدن زمینه‌های وحدت میان مسلمین (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ۱۳۹۰).

۳-۲) کلیاتی از بهزیستی

دستگاهی که در حال حاضر تحت عنوان بهزیستی در خدمت جامعه می باشد قبل از پیروزی انقلاب اسلامی به صورت کنونی شکل نداشت و خدمات مشابهی به صورت پراکنده و در هر زمینه ارائه می گردید و چون سازمان‌های خدمات اجتماعی که وظیفه حمایت و کمک رسانی به اقشار محروم، معلول و نیازمند جامعه را برعهده داشتند، دارای متولی واحد خاصی نبودند و به دلیل عدم هماهنگی بین آنها که هر کدام از قوانین استخدامی خاص و مقررات متفاوتی که توسط مقامات و دست اندرکاران وقت تعیین شده بود تبعیت می کردند. ارائه خدمات اجتماعی در سطح کشور به صورت پراکنده، غیرفراگیر و از همه مهم‌تر از یک سیاستگذاری و برنامه‌ریزی منسجم و اصولی برخوردار نبود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مدیریت و نحوه برخورداری هزینه‌ها و حقوق پرسنلی، بودجه و اصولاً اداره اینگونه سازمان‌ها و انجمن‌ها بلا تکلیف و نامشخص بود. به همین دلیل براساس مصوبه هیات وزیران دولت موقت در جلسه مورخ ۱۳۵۸/۴/۲۵ کلیه کارکنان، ساختمان‌ها، اعتبارات، دارایی‌ها، تعهدات، دیون، سرمایه‌گذارها و همچنین وظایفی که به موجب مقررات مربوطه به عهده این سازمان واگذار گردیده بود به وزارت بهداشت و بهزیستی منتقل گردید. (مجموعه قوانین و مقررات سازمان بهزیستی، ۱۳۹۰)

این سازمان‌ها عبارت بودند از:

- ۱) سازمان ملی رفاه خانواده ایران.
- ۲) سازمان بهزیستی و آموزشی کودکان و نوجوانان.
- ۳) انجمن ملی حمایت کودکان.
- ۴) جمعیت حمایت از اطفال بی سرپرست.
- ۵) انجمن حمایت معلولان.
- ۶) سازمان ملی رفاه ناشنویان.
- ۷) سازمان ملی بهزیستی ناشنویان ایران.
- ۸) واحد حمایت از خانواده‌های بی سرپرست.
- ۹) سازمان ملی رفاه نابینایان.
- ۱۰) سازمان رفاه و ارشاد خانواده (سازمان زنان سابق).

مصوبه مزبور هیأت وزیران تا حدودی به اینگونه سازمان‌ها انسجام بخشید. ولی مشکل اصلی که همانا عدم وجود متولی واحد و سیاست‌گذار، برنامه‌ریزی مدون و عدم هماهنگی می بود بر جای خود باقی ماند. بر اساس تلاش بی‌وقفه شهید دکتر فیاض بخش به منظور ایجاد سازمانی مستقل در جهت ارائه خدمات گسترده، فراگیر و منظم به نیازمندان و معلولان جامعه، لایحه قانونی تشکیل سازمان بهزیستی کشور به صورت ماده واحده و پانزده تبصره در تاریخ ۱۳۵۹/۳/۲۴ به تصویب شورای انقلاب اسلامی رسید.

پس از بررسی و مطالعات انجام شده زیر نظر دکتر محمدعلی فیاض بخش، سازمان بهزیستی کشور به موجب لایحه قانونی مورخ ۱۳۵۹/۴/۲۴ از ادغام ۱۶ سازمان، نهاد، موسسه و انجمن تشکیل شد تا با اتخاذ تدابیر و ارائه خدمات و حمایتی غیربیمه‌ای با حفظ ارزش‌ها و کرامت والای انسانی و تکیه بر

مشارکت‌های مردم و همکاری نزدیک سازمان‌های ذی‌ربط، در جهت گسترش خدمات توانبخشی، حمایتی، بازپروری و پیشگیری از معلولیت‌ها و آسیب‌های اجتماعی و کمک به تأمین حداقل نیازهای اساسی گروه‌های کم‌درآمد، اقدام نماید. برنامه‌ریزی و نظارت بر آموزش و پرورش کودکان عقب‌مانده ذهنی، نابینا و ناشنوا از اهم کارهای مربوطه این سازمان می‌باشد. در تیرماه سال ۱۳۸۳ بر اساس قانون ساختار وزارت رفاه و تأمین اجتماعی این سازمان از وزارت بهداشت جدا و به وزارت رفاه ملحق شد.

۳-۳) معاونت‌های بهزیستی

در بهزیستی ۵ معاونت وجود دارد که عبارتند از:

- معاونت پشتیبانی
- معاونت توانبخشی
- معاونت امور اجتماعی
- معاونت مشارکت‌های مردمی و اشتغال
- معاونت پیشگیری و امور فرهنگی

۳-۴) رسالت‌های بهزیستی

به نقل از وبگاه سازمان بهزیستی کشور، رسالت‌های بهزیستی به شرح ذیل می‌باشد:

- حمایت و توانبخشی نابینایان، ناشنوایان، معلولان ذهنی، معلولان جسمی حرکتی و ضایعه نخاعی، سالمندان، بیماران روانی مزمن، کودکان عادی، زنان خودسرپرست و سرپرست خانوار، ایتم و کودکان بی‌سرپرست، کودکان خیابانی و بدسرپرست، دختران پناهجو، زنان پناهجو، زنان آسیب‌دیده اجتماعی، معتمدان، افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی، تجدید تربیت منحرفین اجتماعی و حمایت‌های اجتماعی از آنان، کمک به تأمین تجهیزات مورد نیاز ایتم، معلولان و آسیب‌دیدگان نیازمند،
- حمایت و نگهداری از معلولان غیرقابل توانبخشی
- تحت پوشش قراردادن نیازمندان از نظر بیمه خدمات درمانی
- ساخت اندام‌های مصنوعی و کفش طبی مورد نیاز معلولان از طریق مراکز فنی و ارتوپدی سازمان
- تهیه و تدوین استانداردهای خدمات تخصصی توانبخشی و نظارت بر حسن اجرای آنها
- پیشگیری از معلولیت‌های مختلف از طریق اجرای برنامه‌ها و طرح‌ها مختلف در کشور
- پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی از طریق اورژانس‌های خدمات اجتماعی و مراکز پیشگیری
- خدمات مشاوره ژنتیک
- پیشگیری از اعتیاد به روش اجتماع محور در محلات شهری و روستائی، واحدهای اداری، کارگری و آموزشی
- اجرای برنامه‌های کاهش آسیب و عوارض بهداشتی و اجتماعی و اعتیاد و پیشگیری از گسترش بیماری‌های ایدز در کشور
- آموزش مهارت‌های زندگی (فردی و اجتماعی) در واحدهای آموزشی، کارگری و خانواده‌ها و

- زوجین
- تهیه و تدوین تعرفه‌های خدمات مشاوره‌ای و پیشگیرانه و نظارت بر حسن اجرای آنها ر مراکز تربیت نیروهای انسانی تخصصی مورد نیاز جامعه در زمینه‌های توانبخشی، بهداشتی، درمانی، اجتماعی
- آموزش ویژه معلولان نظیر ناشنوایان، معلولان ذهنی، آموزش خط بریل و جهت‌یابی به نابینایان ارزیابی و راهنمایی شغل معلولان جهت آموزش و اشتغال مناسب برنامه‌ریزی و تأمین موجبات جلب و جذب مشارکتهای مردمی (نقدی و غیرنقدی) برنامه‌ریزی و تأمین موجبات جلب و جذب خدمات داوطلبانه گسترش مؤسسات خیریه و غیردولتی، حمایت و توانمندسازی آنها (صدور موافقت اصولی، روانه فعالیت و نظارت) برنامه‌های فرهنگی و فوق برنامه معلولان و افراد تحت پوشش

۳- ۵) مناسب‌سازی

امروزه شهرهای بزرگ و کوچک با مسائل شهری و شهرنشینی دشواری‌های بزرگی را به وجود آورده است. موريس (۱۹۶۸) معتقد است که توجه به نیازهای انسانی در شهر یکی از مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری، گسترش و حیات شهرها است. شهر، محل زندگی و ارتباط انسانها با یکدیگر است، این ارتباط در شهر، زندگی اجتماعی را رقم می‌زند و هر چقدر این فضا ایمن، امن، روشن، زیبا، متنوع و متفاوت باشد زندگی اجتماعی شهر قوی‌تر، واضح‌تر و پایدارتر خواهد بود. شهر را نباید فقط محل سکونت دستهایی از افراد و مرکز قراردادها دانست، بلکه شهر فضای تعامل افرادی با تواناییها، روحیات، افکار، آداب و رسوم، اعتقادات و احساسات مختلف است.

از این رو، شهر سالم را می‌توان شهری دانست که همه شهروندان بتوانند از خدمات آن جامعه بهره‌مند شوند. این محیط شهری باید ارائه‌دهنده خدمات بیشتر به اقشار آسیب‌پذیر باشد تا این گروه از صحنه جامعه محو نگردند و به فراموشی سپرده نشوند. مناسب‌سازی فضاهای شهری بستر کالبدی در جهت رسیدن به فرصت‌های برابر برای همه افراد و اقشار جامعه به منظور تحرک و جابه‌جایی در سطح شهر و دسترسی هر فرد به تمامی فضاهای شهری از ضروریات رشد و توسعه جامعه محسوب می‌شود.

تقی زاده (۱۳۹۲) مناسب‌سازی را اصلاح محیط و تدارک وسایل حمل و نقل تعریف کرده است، به طوری که افراد دارای نیازهای ویژه باشند آزادانه و بدون خطر در محیط پیرامون خود اعم از اماکن عمومی، معابر، محیط شهری و بین شهری و ساختمان‌های عمومی حرکت کنند و از تسهیلات محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با حفظ استقلال فردی لازم بهره‌مند شوند.

در جای دیگر اسکریان (۱۳۸۷) مناسب‌سازی را ایجاد محیط‌های بدون مانع و یا تسهیل دسترسی برای همه تعریف کرده و می‌نویسد:

"این یکی از راهکارهای ارتقا کیفیت زندگی برای کلیه افراد جامعه به‌ویژه افراد دارای ناتوانی است. همه آحاد جامعه باید قادر باشند آزادانه و بدون خطر در محیط پیرامون خود اعم از ساختمان‌ها و اماکن عمومی و معابر شهری تردد کنند و از کلیه حقوق اجتماعی خود برخوردار شوند."

قابل دسترس بودن امکانات برای افراد دارای نیازهای ویژه، یک مسئله بزرگ و پیچیده است. نیازها بر مبنای نوع ناتوانی یعنی بصری، حرکتی، شنوایی و ذهنی متفاوت است. اما تعریفی که در آیین نامه اجرایی ماده ۲ قانون جامع حمایت از حقوق معلولان آورده شده مناسب‌سازی را اصلاح محیط و تدارک وسایل حمل و نقل می‌داند به طوری که افراد دارای ناتوانی قادر باشند تا آزادانه و بدون خطر در محیط پیرامون خود اعم از اماکن عمومی، معابر، محیط شهری و بین شهریو ساختمان‌های عمومی حرکت کنند و از تسهیلات محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با حفظ استقلال فردی لازم بهره مند شوند (دبیرخانه ستاد هماهنگی و پیگیری مناسب‌سازی کشور، ۱۳۹۲). با توجه به رسالت‌هایی که برای بهزیستی ذکر شده است یکی از آن‌ها حمایت و توانبخشی نابینایان، ناشنویان، افراد دارای ناتوانی ذهنی، افراد دارای ناتوانی جسمی حرکتی و ضایعه نخاعی و سالمندان می‌باشد. برای حضور این افراد در جامعه که به نوعی توانمندسازی آن‌ها محسوب می‌شود بهزیستی وظایفی بر عهده دارد.

۳- ۶) مصادیق مناسب‌سازی در اماکن عمومی

حبیبی (۱۳۷۹) مناسب‌سازی فضاهای شهری و بهبود قابلیت دسترسی و تحرک افراد دارای ناتوانی را مهم‌ترین نقش‌های نهادها و ارگان‌های مرتبط می‌داند و جایگاه مهمی را در برنامه‌ریزی و طراحی شهری برای آن قائل است. او در مقاله خود تحت عنوان "جامعه مدنی و حیات شهری" می‌نویسد: "تمامی افراد دارای ناتوانی در کشورهای در حال توسعه جهان به ویژه کشورها ما از میزان شیوع فقر و عدم دسترسی به فرصت‌های برابر اجتماعی و اقتصادی و به دنبال آن نامناسب بودن فضاهای شهری رنج می‌برند. یکی از مهم‌ترین فضاهای شهری، فضاهای عمومی است که همواره شاهد بیشترین حجم استفاده کننده بوده و به عنوان بخش شهر به عمده‌ترین نیازهای شهروندان در ابعاد مختلف پاسخ می‌دهند. در اهمیت فضاهای عمومی، همین بس که این فضاها به عنوان بستر کالبدی حیات مدنی و به عنوان تبلور فضایی مفهوم عرصه عمومی که عنصر ضروری جامعه مدنی است." از جمله مصادیق مناسب‌سازی در اماکن عمومی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: آسانسورها، بالابرها، سطوح شیبدار، سرویس‌های بهداشتی، بازشوها، ورودی، مسیر نابینایان، تلفن‌های عمومی و خودپردازها

۳- ۷) قوانین مناسب‌سازی در سطح اماکن عمومی

طبق بند ج ماده ۱۹۳ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، به منظور ارتقا سطح کمی و کیفی خدمات توانبخشی و دسترسی آحاد مردم به این خدمات با هدف تساوی فرصت‌ها و مشارکت معلولان در جامعه، مناسب‌سازی اماکن عمومی (خصوصی و دولتی) در طول برنامه سوم صورت می‌گیرد.

طبق ماده ۱ آیین نامه اجرایی بند "ج" ماده ۱۹۳ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تمام دستگاه‌های اجرایی دولتی و سازمان‌های غیردولتی و مالکان ساختمان‌های با مصرف عمومی مکلفند قسمت‌های مورد استفاده عمومی اماکن و ساختمان‌های (خصوصی و دولتی) خود

را بر اساس ضوابط مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری حداکثر ظرف یک سال، برای افراد دارای ناتوانی که از صندلی چرخ دار استفاده می‌کنند، مناسب‌سازی نمایند.

معابر و پیاده‌روها، تقاطع‌ها، پل‌های ارتباطی، عوامل محدودکننده و موانع در پیادرو (از قبیل تیرچراغ برق، کنتور گاز و...)، هم‌سطح‌سازی سواره رو و پیاده‌رو، استانداردهای مسیر نابینایان در مسیر تقاطع‌ها، نوع کف‌پوش و فاصله بین آنها در معابر و نوع زیر ساخت‌ها (وبگاه سازمان بهزیستی کشور^۱).

از طرف دیگر طبق ماده ۴ قانون جامع حمایت از حقوق معلولان، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی سازمان ورزش و جوانان و شهرداری‌ها موظفند کتابخانه، اماکن ورزشی، پارک و اماکن تفریحی خود را به نحوی احداث و تجهیز نمایند که امکان بهره‌مندی افراد دارای ناتوانی فراهم گردد. این ماده قانونی خود نشان‌دهنده اهمیت همگرایی و همکاری در زمینه مناسب‌سازی و نگاهی فرهنگی به آن است.

طبق تبصره ۳ ماده ۲ قانون جامع حمایت از حقوق معلولان، سازمان بهزیستی کشور مجاز است بر امر مناسب‌سازی ساختمان‌ها و اماکن دولتی و عمومی دستگاه‌های مذکور در ماده فوق نظارت و گزارشات اقدامات آن‌ها را درخواست نماید.

طبق تبصره ۱ ماده هشت آیین‌نامه اجرایی ماده ۲ قانون جامع حمایت از حقوق معلولان، اداره کل بهزیستی را موظف کرده تا ستاد هماهنگی و پیگیری مناسب‌سازی را به ریاست استاندار و با حضور مدیران کل استانی دستگاه‌های اجرایی، تشکیل دهد. دستورالعمل چگونگی تشکیل جلسات ستاد استانی و یا کشوری در اولین جلسه ستاد تصویب خواهد شد. این که دستورالعمل این جلسات تا چه حد به امور فرهنگی در زمینه مناسب‌سازی پردازد، خود جای تأمل دارد.

ماده ۱۰ همین آیین‌نامه نظارت بر اجرای آیین‌نامه را در سراسر کشور با سازمان بهزیستی کشور بوده و سازمان یاد شده موظف است گزارش نظارتی خود را به هیأت وزیران منعکس نماید.

۳- ۸) اقدامات فرهنگی بهزیستی در زمینه مناسب‌سازی

امروز دیگر به بهزیستی به عنوان نهادی که تنها باید برخی از فعالیت‌های خدماتی را انجام دهد، نگریده نمی‌شود. بلکه بهزیستی نهادی دولتی اما برخواسته از مردم است که وظیفه فعالیت به سمت توسعه پایدار و توسعه انسانی را بر عهده دارد. به همین دلیل است که بهزیستی باید در کنار فعالیت‌های سنتی و مرسوم خود به فعالیت‌های فرهنگی، رفاهی و زیست محیطی برای جامعه هدف خود پردازد.

وظیفه بهزیستی یا نهادهای مشابه در کشورهای در حال توسعه تا حدودی متفاوت است. ارگان‌ها و نهادهایی که در زمینه رفاه عمومی اجتماع کار می‌کنند در این کشورها کوشیده‌اند تا با افزایش گسترده وظایف خود نقش فرهنگی بیشتری بر عهده بگیرند و به عنوان موسسه‌های محلی مستقل از دولت مطرح شوند. اصل دیگری که به طور معمول در تمام کشورها، در زمینه واگذاری وظایف جدید و نقش‌های فرهنگی به این ارگان‌ها رعایت شده است، «واگذاری وظایف هم‌پوند» به آن‌هاست. به این مفهوم که وظایف مرتبط با یکدیگر را به خوبی انجام می‌دهند. بر این اساس تا حد زیادی از تداخل وظایف با انجام

فعالیت‌های تکراری جلوگیری می‌شود.

طبق قانون جامع حمایت از حقوق افراد دارای ناتوانی (ماده ۲) کلیه وزارتخانه‌ها، مؤسسات و سازمان‌ها و شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی و انقلابی موظف‌اند در طراحی، تولید و احداث ساختمان‌ها و اماکن عمومی و معابر و وسایل خدماتی به نحوی عمل نمایند که امکان دسترسی و بهره‌مند از آنها برای افراد دارای ناتوانی همچون افراد عادی فراهم شود (برجیان و جغتایی، ۱۳۸۸).

تبصره ۳ همان ماده بیان می‌دارد که سازمان بهزیستی کشور مجاز است بر امر مناسب‌سازی ساختمان‌ها و اماکن دولتی و عمومی دستگاه‌های مذکور در ماده فوق نظارت و گزارشات اقدامات آن‌ها را درخواست نماید.

یکی از دفاتر بهزیستی در هر استان که انحصاراً به امور مربوط و نظارت بر مناسب‌سازی اماکن عمومی می‌پردازد، دفتر مناسب‌سازی می‌باشد که مستقیماً زیر نظر مدیر کل فعالیت می‌کند. این دفتر با هدف نظارت بر مناسب‌سازی فضای شهری و معماری برای ناتوانان و کم توانان و در ابعاد وسیع‌تر مناسب‌سازی فضای شهر برای تمامی اقشار رسماً موجودیت یافته است. هدف کلی تشکیل دفتر مناسب‌سازی در بهزیستی نظارت بر اجرایی نمودن مفاد قانون جامع حمایت از حقوق افراد دارای ناتوانی و قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و به نوعی مطالبه‌گری برای این کار است. بهزیستی طی چند سال اخیر توانسته قدم‌های خوبی در این مسیر بردارد.

در راستای ارتقا فرهنگ شهروندی و مناسب‌سازی اماکن عمومی برای استفاده افراد دارای نیازهای ویژه، اقدامات زیادی انجام شده است که البته این اقدامات در برابر حجم کارهای باقی مانده پاسخگوی نیاز این افراد نیست. به عنوان مثال بخش‌هایی از شهر دارای مسیرهای ویژه نابینایان می‌باشد. برای معابر در خیابان‌های اصلی شهر سطح شیب‌دار استاندارد تعبیه شده است. در بیشتر نقاط شهری تلفن‌های عمومی ویژه افراد دارای ناتوانی قرار گرفته و نیز فضاهای مناسبی برای پارک کردن اتومبیل آن‌ها ساخته شده است (اداره کل امور شهری استان کرمان ۱۳۸۷).

از جمله کارهای فرهنگی که تا کنون توسط بهزیستی در زمینه مناسب‌سازی اماکن عمومی انجام گرفته است می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

ساخت فیلم‌های مستند کوتاه به منظور شناساندن مناسب‌سازی به عموم مردم

تهیه و چاپ بروشور و بنر و ارائه و عرضه در سطح شهر

تقدیر و تشکر از مهندسین عمران که در این زمینه همکاری می‌نمایند

تقدیر و تشکر از ساختمان‌های دولتی و خصوصی که اصول مناسب‌سازی را رعایت نمودند

راه اندازی سامانه‌های گوناگون جهت ارتباط قوی‌تر بین مردم و بهزیستی و ارائه گزارش توسط مردم

از جمله سامانه معبر

۴) نتیجه‌گیری

نمی‌توان گفت که مناسب‌سازی‌هایی که در اماکن عمومی به منظور دسترسی افراد با نیازهای ویژه به این محیط‌ها انجام می‌شود، برای داشتن یک زندگی، مانند دیگران کافی است بلکه اقدامات بیشتری مورد نیاز است. باید طرز فکرها و نگرش‌ها تغییر کنند که خود مستلزم زمان و آموزش و ارتقا فرهنگ است. به

همین دلیل، فقط ساختن شهری بدون مانع نیست که اهمیت دارد، بلکه فکر کردن بر روی این مسئله در کل و به ویژه بر روی درکی که از افراد با نیازهای ویژه داریم.

فرهنگ و فعالیت‌های مختلف فرهنگی و آموزشی از مهم‌ترین حوزه‌هایی هستند که در جهت بهبود کیفیت زندگی شهروندان می‌باشند از این رو بر اساس قوانین و مقررات مربوط به بهزیستی، در محدوده وظایف و اختیارات بهزیستی قرار گرفته‌اند. ممکن است این سؤال پیش بیاید که چرا بهزیستی با وجود این همه مسئولیت و انبوه وظایفی که بر عهده دارند - که حتی از انجام بسیاری از آن‌ها ناتوان‌اند - باید به فعالیت‌های فرهنگی در زمینه مناسب‌سازی بپردازد. در عصر حاضر مسائل شهری و آن چه به اجتماع و جامعه انسانی مربوط می‌شود، جز از دریچه فرهنگی تبیین شدنی نیست. در چنین شرایطی حرکت بر بستر فرهنگی، برنامه‌های خدماتی و اجتماعی را قرین توفیق خواهد کرد و دسترسی برای کلیه اقشار جامعه به ویژه جامعه هدف بهزیستی فراهم خواهد شد. این باور نیز وجود دارد که امروز بهزیستی برای فراهم ساختن شرایط زیست فرهنگی جامعه هدفش بی‌وقفه تلاش می‌کند. ساختن زمینه‌ای که در آن بسترسازی فرهنگی فراهم گردد، روش موفقی برای پیشبرد اهداف است که در آن اصلاح و تغییر رفتار اجتماعی شهروندان هدف نهایی خواهد بود، چرا که از این راه می‌توان آسان‌تر و ارزان‌تر به اهداف واصل گردید.

از طرف دیگر نظارت و مطالبه‌گری سازنده بهزیستی در زمینه مناسب‌سازی محیط شهری برای استفاده افراد دارای نیازهای ویژه می‌تواند دستاوردهای مناسبی در جهت بهبود کیفیت زندگی این شهروندان داشته باشد. به عنوان مثال در صورتی که بتوان محیط‌هایی را فراهم آورد که تمام مردم از آن‌ها استفاده کنند و نیز از راه اجرای برنامه‌های فرهنگی و آموزشی آن‌ها را تشویق به رفتارهای درست نمود، پیشرفت شهری فراهم خواهد شد و حقوق هیچ گروهی ضایع نمی‌شود.

مراکز فرهنگی نقش مهم و اساسی در اعتلای شهرنشینی دارند به شرطی که دسترسی به آن‌ها برای همه فراهم باشد. مراکز فرهنگی بخشی از عناصر فرهنگ جامعه قلمداد می‌شوند که مردم به مرور زمان آن‌ها را انتخاب و حفظ کرده‌اند و در صورتی که گروه‌های افراد دارای ناتوانی قادر به استفاده از آن‌ها نباشند نمی‌توان رشد فرهنگی کاملی را انتظار داشت.

علی‌رغم سابقه بالای مدنیت و شهرنشینی در ایران و قدمت دانش و تجربه مدیریت شهری در سرزمین کهن ایران یا به عبارت دیگر با وجود چنین سابقه درخشانی، متأسفانه تصویر وضع موجود در زمینه مناسب‌سازی محیط‌های شهری، تصویر مغشوش و نامتعادل بوده که علیرغم تغییرات حاصله در مقتضیات زندگی امروزی، پیچیده شدن مسائل شهری و مشکلات افراد دارای نیازهای ویژه و نیز گسترش حیطه وظایف و مسئولیت بهزیستی، هنوز پیشرفت چشمگیری در زمینه نقش‌های فرهنگی نداشته است.

بهزیستی باید به نمایندگی از افراد دارای نیازهای ویژه، نقش مؤثری در اداره امور محلی در زمینه مناسب‌سازی مکان‌های عمومی و نیز گسترش فرهنگ مرتبط با افراد دارای ناتوانی را ایفا نمایند. وجود دفتر مناسب‌سازی و دولتی بودن سازمان بهزیستی مهم‌ترین ویژگی‌های آن به شمار می‌رود اما به دلایل فراوان از جمله عدم همکاری سایر نهادها و ارگان‌های همکار، تا کنون انتظارات لازم در زمینه مناسب‌سازی اماکن عمومی محقق نشده است.

امید آن که تمامی مشکلات و معضلات در راستای انجام امور فرهنگی و آموزشی در بهزیستی با

الگو برداری مناسب و هماهنگ با فرهنگ ایرانی و مذهبی مردم، و مدیریت صحیح در راستای همکاری‌های لازم مرتفع گردد.

فهرست منابع پژوهش:

۱. استانداری کرمان (۱۳۸۷)، بررسی وضعیت فرهنگی و اجتماعی در استان کرمان، نشر کتاب خانه
۲. اسدی، علی، (۱۳۶۹)، جامعه‌شناسی توسعه، مجله مدیریت دولتی، شماره ۸
۳. اسلامی، محمدرضا (۱۳۸۹)، خط زرد، نشریه آموزشی و پژوهشی مسکن، شماره ۵۲
۴. آقازاده، احمد (۱۳۸۱)، آموزش و پرورش تطبیقی، تهران، سمت
۵. برجیان، منصور و جغتایی، بهزاد (۱۳۸۸)، استانداردهای مناسب‌سازی بناها و محیط‌های شهری برای افراد دارای معلولیت، تهران، انتشارات سازمان بهزیستی
۶. تقی زاده، یوسف (۱۳۸۸)، فرهنگ شهروندی در ایران، تهران، سازمان همیاری شهرداری‌ها
۷. تقی زاده، یوسف (۱۳۹۲)، مناسب‌سازی برای معلولان، تهران، مرکز علمی اطلاعات حمل و نقل و ترافیک
۸. حبیبی، م، (۱۳۷۹)، جامعه مدنی و حیات شهری، فصلنامه علمی- پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۷
۹. دبیرخانه ستاد هماهنگی و پیگیری مناسب‌سازی کشور، (۱۳۹۲)، برگزیده‌ای از مواد قانونی مرتبط و الزام آور موضوع مناسب‌سازی و تسهیل دسترسی معلولان، سالمندان و جانبازان، انتشارات سازمان بهزیستی کشور
۱۰. صالحی امیری، رضا، فتحی، سروش؛ (۱۳۹۱)، مجموعه مقالات روشهای تحقیق کیفی در پژوهش‌های اجتماعی، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، چاپ اول

1. Berelson, B. (1999), content analysis in communication research clencoe, the Fee press
2. Dermandank T.J., (2001) With Culture all around the world, Bon, Ulker press
3. Doney P, W wick and Samule O. (2004), comparative research metodesperentic, Hall, in cenyle wood cliffss, New jersey